

równie istotne — odpowiednich animatorów młodzieżowych zespołów wokально-instrumentalnych (zarówno od strony formacji muzycznej jak i liturgicznej).

W podsumowaniu dyskusji przewodniczący sekcji ks. prof. dr hab. Karol Mrowiec zwrócił ponownie uwagę na niezwykle bogactwo kościelnych zespołów muzycznych, które można i należy odpowiednio wykorzystać w celu podniesienia poziomu kultury muzycznej w naszych kościołach. Relacjonowane obrady zakończyły wybory Zarządu Sekcji. Postanowiono jednomyślnie przedłużyć kadencję obecnemu Zarządowi na następne dwa lata (ks. prof. dr hab. K. Mrowiec — przewodniczący, ks. mgr Z. Bernat — zastępca przewodniczącego, ks. dr A. Pietrzyk — sekretarz).

Opole

REMIGIUSZ POŚPIECH

KRONIKA ARCHEOLOGICZNA

TAJEMNICE PUSTYNI JUDZKIEJ

W 1983 r. rozpoczęto systematyczne badania grot pustyni judzkiej, które opisywane są w Piśmie Świętym jako miejsca ucieczki, na przykład 1 Sm 22,1-2. W II wieku przed n. Chr. pobożni Żydzi uciekali z Jerozolimy na pustynię, by uniknąć prześladowań za panowania Antiocha IV (por. 1 Mch 2,29-42).

Na szczególną uwagę zasługują grotty znajdujące się w dwóch głębokich wysychłych korytach rzeki (arab. *wadi*, hebr. *nahal*), należących do systemu rzek płynących od Jerozolimy do Jerycha. Są to: Nahal Mikhmas i Wadi Fara. Grotty pustynne były w większości przeznaczone dla ludzi, o czym świadczą odkryte cysterny i instalacje wodne. Grotty te zostały najprawdopodobniej wykonane w czasie pierwszego powstania (66-70 n.e.), używane przez powstańców Bar Kokhby, a następnie zamieszkałe przez mnichów w okresie bizantyjskim (IV w. i później).

W jednej grocie odkryto cysternę i mykwę do rytualnych obmyć żydowskich. Na cysternie zauważono napisy i rysunki wykonane węglem. Jeden z tych napisów przedstawia dwie linie liter w porządku alfabetycznym — prawdopodobnie były to formuły magiczne. Mieszkańcy tej grotty napisali pośpiesznie owe formuły jako pewne zabezpieczenie przed zbliżającym się niebezpieczeństwem — wojskami rzymskimi. To przypuszczenie potwierdza napis aramejski: „Yo-ezer został wydalony (dosł. wyrwany z korzeniami), wkroczyli strażnicy (wojsko)”. Imię „Yo-ezer” — Bóg pomaga — było powszechnie spotykanym imieniem wśród rodzin kapłańskich w Jerozolimie przed zniszczeniem świątyni w 70 r. Obok napisu widoczne są rysunki pięcioramiennej gwiazdy i siedmioramiennego świecznika. Prawdopodobnie jeden z mieszkańców grotty pozostawił ostatnią wiadomość, gdy już wchodził Rzymianie: Yo-ezer, który mógł być kapłanem w Jerozolimie, został ranny lub zabity. W czasie okresu bizantyjskiego mnisi z kręgu św. Firmunusa mieszkali w tej grocie i pozostawili rysunki znaku krzyża oraz napisy greckie wykonane czerwoną farbą na ścianach obok napisów żydowskich.

(„Biblical Archaeology Review” 5, 1989)

NOWE ODKRYCIA W GROTACH NAD MORZEM MARTWYM

W grocie Ketef Jerycho — północne zbocze Jerycha opisane w księdze Jozuego 18,12 — znaleziono w 1986 r. fragmenty rękopisów zapisanych kursywą aramejską. Wiek tych fragmentów zwojów określa się na połowę lub koniec IV w. przed Chr., a więc są starsze od najstarszych rękopisów z Qumran (ok. 250 r. przed Chr.). Teksty mają cha-

rakter dokumentów handlowych zawierających listę imion dłużników oraz cyfry ich długów. Odkryto również szczątki podeszwy sandału z 18 gwoździkami z brązu, wskazujące na typowe sandały noszone przez żołnierzy rzymskich w Masadzie. Sandał z Ketef Jerycho jest jedynym sandałem z gwoździkami znalezionymi w grotach pustyni judzkiej. Jego odkrycie potwierdza datę opowiadania talmudycznego opisującego ucieczkę Żydów do grot pustyni judzkiej w czasie powstania Bar Kokhby (132-135).

(„Biblical Archaeology Review” 5, 1989)

NOWE WYKOPALISKA W IZRAELU

Jesteśmy świadkami zmiany nastawienia archeologów izraelskich do wykopalisk odsłaniających bogactwo historii Izraela — pozostałości pogańskich i chrześcijańskich. Obecnie archeologowie zwracają uwagę na pozostałości kananejskie, filistyńskie, rzymskie, greckie, z okresu wypraw krzyżowych, a nawet arabskie.

W 1984 r. rozpoczęto wykopaliska w Seforis leżącego na wzgórzu niedaleko Nazaretu, które w późnym okresie rzymskim było stolicą Galilei. Odkrycia wskazują, że chrześcijanie, poganie i Żydzi żyli w harmoni aż do zniszczenia miasta przez trzęsienie ziemi w roku 363 po n. Chr. Ludzie różnych religii spotykali się w grecko-rzymskim amfiteatrze mieszczącym 4600 osób. W odkopanej cysternie jednego z domów Seforis znaleziono figurkę z brązu przedstawiającą pogańskiego Prometeusza, lampę oliwną w kształcie żydowskiej Arki Przymierza oraz ceramikę z krzyżem chrześcijańskim. W synagodze odsłonięto mozaikę podłogową w kształcie koła zodiaku z wizerunkiem greckiego boga słońca, Heliosa. Eksperci przypuszczają, że nastąpiło zmieszanie religii oraz zapożyczenie symboli religijnych przez poszczególne grupy.

(„Newsweek”, 16 X 1989)

UKRYTE SKARBY STAROŻYTNE

Mały sferyczny dzbanek został opieczętowany, owinięty w liście palmowe i ostrożnie wetknięty między skały płytkiej jaskini pustynnej w pobliżu Morza Martwego. Na pierwszy rzut oka żaden z pracujących na tym terenie archeologów nie sądził, że odkrył coś szczególnego; znalezione naczynie przypominało dzbanki stosowane do przechowywania oleju gospodarczego w królestwie judzkim. Lecz kiedy dzbanek wyniesiono na światło dzienne, zaczął z niego wyciekać gęsty, czerwonawy olej. W trakcie dalszych badań okazało się, że olej przypominał oleje używane do namaszczenia królów izraelskich.

Dzbanek z olejem został odkryty w kwietniu 1988 roku przez archeologów z izraelskiego uniwersytetu w Hajfie i uniwersytetu hebrajskiego w Jerozolimie oraz ochotników z Instytutu Badań Judeo-Chrześcijańskich w Arlington, Teksas. Jednak dopiero na początku lutego 1989 roku ogłoszono wyniki analizy oleju przeprowadzonej przez chemików w Izraelu i w Chinach, gdzie stosuje się skomplikowane techniki datowania oleju.

Wyniki analiz wykazały, że olej biblijny pochodzi z drzewa śliwy daktylowej. Olej daktylowy, powszechnie stosowany do celów kosmetycznych i medycznych, miał ogromne znaczenie w ekonomii starożytnej Judei. J. Patrich, główny archeolog prowadzonych wykopalisk, powiedział: „Jest to nadal dobry olej, który, co jest niewiarygodne, przetrwał 2000 lat”. Nie przetrwał tylko aromat oleju, który był bardzo popularnym zapachem w starożytności.

(„Newsweek”, 27 II 1989)

ZAGADKA ŚWIĄTYNI LUXOR

Świątynia Luxor, położona nad brzegiem Nilu w odległości 720 km od Kairu, jest jedną z głównych atrakcji turystycznych Egiptu. Archeolodzy sądzili, że wszystkie skarby tej świątyni zostały już odkryte. Jakże bardzo się mylili. Przeciek wody z Nilu oraz wody ściekowe z miasta Luxor zaczęły podmywać kolumny świątyni. Władze miejskie podjęły środki zaradcze. W styczniu 1989 roku robotnicy zaczęli usuwać warstwę ziemi z dziedzińca świątyni. Na głębokości ok. 1 m natrafili na ponad 2-metrowy granitowy posąg faraona Amenhotepa III, który zbudował świątynię w Luxor. Oprócz posągu Amenhotepa (który rządził w latach 1417—1379 przed n. Chr.) odkryto posąg faraona Horemheba (1348—1320), posąg bogini Iunet, prawie 2-metrowy posąg z czarnego granitu boga Atuma oraz rzeźbę bogini Hathor.

Prawdopodobnie kilkaset lat po wykonaniu posągów kapłani świątynni ukryli je przed inwazją asyryjską w czasie rządów XXV dynastii. Odkryte posągi należą do arcydzieł starożytnej sztuki egipskiej. S. Tawfiq, przewodniczący organizacji zajmującej się starożytną sztuką egipską, powiedział: „Muzeum Egipskie w Kairze posiada ponad 100 000 posągów, lecz wśród nich jest może 60 arcydzieł. Obecnie odkryte posągi są arcydziełami najwyższego rzędu”.

Archeolodzy egipscy wierzą, że teren świątyni w Luxor ukrywa jeszcze wiele skarbów. Rozpoczęto dalsze prace wykopaliskowe na terenie świątyni.

(„Newsweek”, 27 II 1989)

Kraków

opr. MARIA KANTOR

R E C E N Z J E

CH. GERRITZEN *Lexikon der Bibel*, Münz 1990, ss. 1-512.

Słownik biblijny zawiera ponad 4500 objaśnień pojęć biblijnych, imion, zwrotów, wyrażeń i rzeczy trudnych dla współczesnego czytelnika Pisma św. Klarowność nowego Słownika powiększają liczne schematy, tablice i ryciny w liczbie ok. 200. Trzeba zaznaczyć, że Słownik przez swój zasadniczo popularny i masowy cel nie stracił na fachowości i erudycji. Świadczy o tym między innymi 6 strona, gdzie znajdują się najczęściej stosowane skróty i informacje z dziedziny źródeł. Słownik uwzględniła również dane z apokryfów i innych dostępnych współczesnej krytyce biblijnej źródeł, które w jakiś sposób przyczyniają się do lepszego zrozumienia zwyczajów, świąt w ST i w NT. W informacjach z dziedziny tzw. badań literackich przy poszczególnych hasłach tego Słownika zostały uwzględnione różne tradycje biblijne począwszy od najstarszej tzw. J (ahwistycznej) poprzez E (lohistyczną), K (apłańską) czy D (euteronomistyczną) po najmłodsze transformacje biblijne i rodzaje literackie.

W sumie *Lexikon* stanowi łatwe i przystępne, a zarazem fachowe ujęcie wiedzy biblijnej i może być pożytecznym przewodnikiem dla tych, którzy chcą więcej wiedzieć o Biblii; jak również dla tych, którzy nie mają możliwości lub czasu sięgania do pojedynczych, monograficznych naukowych komentarzy poszczególnych Ksiąg biblijnych czy też zagadnień biblijnych.

Wiedeń

KS. JÓZEF ŁACH